

НАУКОВИЙ ВІСНИК

студентів та слухачів магістратури

Хмельницька
гуманітарно-педагогічна академія

Випуск № 1 (83)
19 жовтня, 2023 рік

Зміст:

3 Днем української
писемності та
мови! 1

Інтерв'ю з
науковцем 2

Остапчук В.
Іван Багрянний
«Тигрлови» 2-7

Бочуля М.
Внутрішня політика
Османської імперії
на території Поділля
(1672-1699 рр.) 7-13

Доленко К.
Розпис скла: сучасний
стан проблеми 13-16

Жданова А.
Ментальні мапи як
засіб візуалізації та
структурування
мовного та літературного
матеріалу у процесі навчання
студентів 17-21

3 Днем української писемності та мови!

Наукове товариство студентів, магістрантів, аспірантів, докторантів і молодих учених ХГПА вітає усіх з Днем української писемності та мови!

Сьогодні, як ніколи, важливо пам'ятати, що мова – це не просто засіб спілкування. Мова – це генетичний код нації. Адже коли вмирає мова, то вмирає і нація. Недарма геніальна поетеса Ліна Костенко говорила: «Нації вмирають не від інфаркту. Спочатку їм відбирає мову».

Мова – це золотий голос українців, з якого ми ростемо та живемо; це цвіт, який ніколи не в'яне, живе і процвітає на наших устах.

Тому, цінуймо, плекаймо, любімо та бережімо нашу солов'ї-

ну! І головне, пам'ятати, що мова має значення! Усе має значення!

З повагою
Наукове товариство студентів,
магістрантів, аспірантів,
докторантів і молодих учених
ХГПА

манський. Київ, 1992. С. 5–18.

7. Жулинський М. Г. Іван Багряний. Історія української літератури ХХ століття: У 2 кн. Кн. 2, ч. 1. (За ред. В. Г. Дончика). Київ, 1994. С. 244–252.

8. Лавріненко Ю. Іван Багряний — політичний діяч і письменник. «Листи до приятелів», сс. 127—128. 1963. (передрук у книзі «Українське слово» Том 2. Київ. 1994).

9. Утріско О. «Тигролови» Івана Багряного та галицький пригодницький роман

30-х років ХХ століття: проблема актуалізації типологічного зіставлення. *Парадигма*. 2011. Вип. 6. С. 123–131.

10. Цит. за вид.: Чуб Д. Літературна спадщина Івана Багряного. Чуб Д. Люди Великого Серця (Статті, розвідки, спогади): передм. Ю. Бойка. Мельбурн (Австралія), 1981.

11. Чорнограй Василь. [Поема всепереможного оптимізму: Про роман «Тигролови»]. *Нові дні*. 1953. Ч. 41–42. (черв., лип).

Внутрішня політика Османської імперії на території Поділля (1672-1699 рр.)

Бочуля Максим, студент групи І-11

Зрозуміння історії подільських земель в контексті Османської імперії є важливим для розуміння геополітичної ситуації в Східній Європі та впливу Османської імперії на регіон. Дослідження цієї теми допоможе сучасним історикам, науковцям краще зрозуміти минуле, а також може використовуватися як основа для подальших досліджень і дискусій. Землі Поділля, що знаходяться на території сучасної України, відіграли важливу роль в історії Східної Європи. Протягом століть ці землі перебували під впливом різних держав та імперій, і однією з них була Османська імперія. Подільські землі, розташовані на перетині культурних, політичних і економічних шляхів, знаходилися під османським впливом впродовж певного періоду історії. Під цим впливом регіон пережив ряд перетворень, що мали велике значення для його розвитку і полі-

тичного ландшафту Східної Європи. Проблематика включає дослідження політичних, соціально-економічних, і воєнних аспектів цього періоду, зокрема дослідження адміністративного устрою, економічного розвитку, та конфліктів, що виникали між османськими володарями та місцевим населенням. Через аналіз історичних джерел та досліджень, я прагну розкрити важливі аспекти взаємовідносин між Османською імперією та Поділлям.

Після смерті Богдана Хмельницького – Україна була кинута під протекторат Речі Посполитої, потім Московського царства і намагалася врівноважити вогонь між ними. Сюди ж можна додати місцеві збройні рухи опришків і запоріжців, нестабільні відносини з Кримом, знищення значної частини України та перманентний воєнний стан. Наприкінці 1660-х рр. гетьман П. Дорошенко почав

шукати союзу з османами. Зати-снута між агресивними Річчю Посполитою та Московським царством, козацька Україна потребувала такого важливого і сильного союзника, як Османська імперія. Якщо еліта могла зрозуміти мотиви гетьмана, то для соціальних меншин, це була «зрада». І все ж Дорошенко пішов на такий крок. У 1669 р. гетьман отримав від османського султана Мехмеда IV український титул санджак-бея (намісника). Головною метою спілки є об'єднання більшої частини українських земель під протекцією Отаманської порти. Султан Мехмед IV погодився і передав васалу знаки влади: булаву, бунчук та прапор. У Стамбулі з'явився постійний представник козацької України. Увійшовши на Поділля, турки застали землю виснажену довгою війною, розв'язаною повстанцями Б. Хмельницького та нападами кримських татар. Протурецька політика П. Дорошенка, балансовна між Річчю Посполитою та Московським царством, спочатку мала підтримку значної частини селянства, а також значної частини городян — українців, вірмен та євреїв. Зростала нетерпимість до правлячої католицької церкви та влади Речі Посполитої. В цей час спалахнули повстання на Правобережній Україні, що входила до складу Речі Посполитої (за Андрусівським мирним договором 1667 р.), і польський уряд направив каральні експедиції проти повстанців. Султан неод-

норазово відсилав листи до короля Польщі з проханням не чинити свавілля проти козаків. Своєю чергою П. Дорошенко закликав Мехмеда IV розпочати військову кампанію. Було ухвалено рішення розпочати бойові дії. Кампанія проти Польщі тривала недовго. З 20 вересня – 6 жовтня 1672 р. османи обложили Львів. Облога закінчилася виплатою туркам солідного викупу. Тоді під Бучачем 7 жовтня 1672 був підписаний договір. За яким Подільське воєводство увійшло до складу Османської імперії. [6, с. 113-118]

В опублікованій історіографічній праці М. Крикуна «Документи про перші роки перебування території Подільського воєводства у складі Османської імперії» [7].

У цьому документі проаналізовано період укладання договору та наслідків, що впливають з окупації Поділля – Оттоманською Портою. У вересні 1676 р. відбувся мирний договір між Річчю Посполитою та Османською імперією під час походу турецької армії. Цей договір повторював умови Бучацького договору та остаточно був схвалений у Стамбулі у квітні 1678 року. Наведена інформація деталізується в дефтері 1681 р. та інших надходженнях з галицьких і теребовлянських документів. Договір 1676 р. передбачав виведення польських залог з міст Меджибожа і Бара в 1678 р., а турки встановили свої залоги на цих територіях. У 1680 р. було проведено розмежування Османської ім-

перії з Руським і Волинським воеводствами Річчю Посполитою. Крім того, було зроблено докладний огляд території, описаний у дефтері 1681 року, що містить важливі податковій інформації. [7, с. 610-611]

Бучацький мир не приніс ні чого доброго для подолян. Щоправда, самі турки не чинили великої шкоди людям, підтримували порядок, будували шосе, мости, копали криниці, садили сади. Але цілого краю вони не могли тримати у своїх руках, а могли міцно сидіти тільки на одному місці – Кам'янці-Подільському. Наступного року боротьба в Україні знову «закипіла». Навесні 1673 р. коронний гетьман Ян Собеський пройшов через Галичину до Хотина, обложив і здобув місто і розбив турецьке військо. З другого боку знову підняв повстання М. Ханенко, і задніпровські козаки разом зі своєю старшиною І. Самойловичем та москалями, які здобули столицю Чигирин. П. Дорошенко знову звернувся за допомогою до османів, і османський великий візир Кара Мустафа вщент зруйнував Умань і Ладизин, спустошив всю Брацлавщину і змусив народ підкоритися Дорошенку. [4, с. 25-26]

Наш край був під владою Османської імперії (1672-1699 рр.). Площа Кам'янецького еялету сягала 19000 км кв. Населення становило близько 100000 осіб. Густота населення близько 5 осіб на кв. км. [3, с. 118]

Для управління цією новою провінцією було утворено 4 санджаки (підпровінції) з центрами в Кам'янці, Барі, Ялівцях, Меджибожі.

•Кам'янецький санджак поділявся на 8 нахій, центрами яких є м. Кам'янець-Подільський, с. Хроптів, смт. Сатанів, м. Скалат, с. Китайгород, с. Рівне, м. Жванець та м. Могилів-Подільський.

•Меджибізький санджак утворений у 1678 р. Він був поділений на 3 нахії з центрами у смт. Меджибожі, м. Плоскирові, смт. Чорному острові.

•Барський санджак був поділений на 4 нахії з центрами у м. Барі, м. Деражні, с. Зінькові й с. Попівцях.

•Язловецький санджак був поділений на 3 нахії з центрами в с. Язловці, м. Чорткові й с. Касперівці.

[9, с. 206-225.]

Керівництво провінцією перейшло до бейлербея якого призначав султан, який був тут головним цивільним воєначальником і командував військами великого ві-

зира. Під час мітингу намісник головував на нараді головних державних керівників і вищих посадових осіб провінції, а також пов'язаних з ним місцевих суддів. Диван Кам'янецького еялету є дзеркальним відображенням головного дивана в Стамбулі. Згідно з реєстром 1683 р. діяльність Губернської ради забезпечувалася кількома відділами й службами, серед яких 31 особа працювала під загальною назвою «Ер бабі диван». Відділ «ружнамче» займається доходами та витратами. Його очолював головний ефенді, якому підпорядковувалися помічник підмайстер та учень-шахджид. Бухгалтерська служба - муха себе складається з трьох осіб. Та ж служба контролю - мукабеле. За цілісність сховища відповідають три охоронці. Податкова служба складається з п'яти осіб. [3, с. 113]

Все християнське населення оголошувалося підданим (реая). У майбутньому планується переселення на Поділлі за рахунок участі нових мусульманських родин. З податкових переписів 1673 р. виявлено 7803 мусульманські особини. Виходячи з цього, можна визначити, що загальна чисельність населення подільського краю за часів Османської імперії

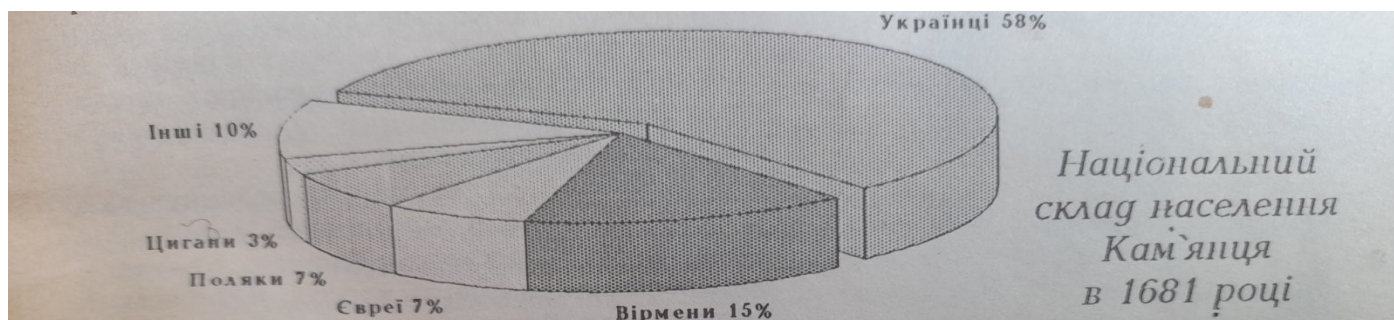
становила близько 38000 осіб. Поряд з Багдадом, Будюю, Белградом і Кандією, Кам'янець-Подільський вважався однією з найважливіших фортець імперії, де розташувалися 6000 яничар. [1]

У 1681 році було 868 населених пунктів, але лише 277 сіл були заселені, а 591 село було порожнім. Найкраща ситуація в Язловецькому санджаку – 39 сіл із 97 сіл заселені, що становить 40,2% від загальної кількості. Найгірше було в м. Барі. Лише 34, або 23,4%, зі 145 сіл. У Меджибожі відповідно 59 сіл з 222 сіл (26,6%) і в Кам'янці з 404 селищ – 145 заселені (35,9%). [3, с. 119]

В Кам'янці налічувалося 3414 мирних жителів з них:

- 280 українських родин
- 75 вірменських родин
- 36 польських родин
- 35 єврейських родин
- 29 грецьких та болгарських родин
- 14 циганських родин

В смт. Меджибожі проживало 1500 жителів, смт. Сатанові – 696 жителів, м. Жванці – 486 жителів, с. Калюсі – 474 жителя, в с. Хребтієві – 438 жителів, с. Врублівцях – 420 жителів, у с. Чорнокозинцях – 336 жителів, с. Соколі – 330 жите-

лів, в с. Шпичинцях – 306 жителів і т.д.

Кам'янецька громада України зберігає свою автономію. Після повернення Поділля до складу Речі Посполитої у жовтні 1699 р. подільська шляхта призначила спеціальну комісію для ревізії «городських книг, залишених турками в Кам'янці». Привезені до міста грецькі та болгарські купці, православні піддані султана, спонукали кам'янецьке міщанство повернутися до православ'я. Константинопольський патріарх призначив на Поділля спеціального православного єпископа – Панкратія (так Поділля вперше отримало свого єпископа). [11, с.77]

Селяни та городяни по-різному сприйняли присутність турків, які, всупереч поширеним міфам про їхні звірства, ставилися до місцевого населення з великою обережністю, утримувались від масштабних пограбувань і вбивств, були лояльними до православної церкви, захищав місцевість від нападу татар. Населення провінції остаточно скоротилося в 1684 році. На Поділлі знову з'явилися польські війська під проводом Яна Собеського. Війська Речі Посполитої почали звужувати кільце оточення м. Кам'янця і зайняли м. Бар, смт. Меджибіж, с. Зіньків і с. Ляхівці. Щоб позбавити турків запасів продовольства та фуражу, поляки почали примусове переселення селян із Поділля на Волинь. У межиріччі Збруча і

Дністра командування Речі Посполитої заснувало Свято-Троїцький окопний табір, перекривши постачання продовольства до Кам'янця. Внаслідок цього турецький гарнізон у цьому місті страждав від голоду та холоду. У січні 1689 року голодні яничари підняли заколот у Кам'янці, і бейлербей був убитий. [10, с. 41]

Бюджет Кам'янецького єялету з березня 1678 р. по лютий 1679 р. показує, що з Поділля було зібрано дуже мало грошей. Якщо за цей період до бюджету було зараховано 9048345 асурів, то найбільшу частину, 7192177 асурів, становили гроші центральної військової скарбниці. Місцеві кошти, включені до бюджету, становили лише 242857 асурів, з яких 132900 асурів й включали податки на вагу, торгівлю, землеволодіння та виробництво кави; 30000 додаткових асурів для державного продажу зерна; 3 продажу конфіскованого меду, привезеного до Кам'янця молдавськими торговцями, які потім утекли з міста, виторговано 36-860 асурів. Тоді 12197 асурів надійшли з різних джерел доходу, часто випадково. У наступні роки ситуація не дуже змінилася. З березня 1680 р. по березень 1681 р. бюджетні надходження становили 26353160 асурів., з них 258000 асурів доходи 3-го центрального скарбу. Чисті доходи Поділля склали 552818 асурів.

- Митні збори - 91 асур;
- важкий заряд 15300 асурів;
- податок на торгівлю кавою - 20

000 асурів;

- плата за кінський торг - 5000 асурів;

- десята рента запустілого села Зіньківці під Кам'янцем 1300 асурів;

- рибальство в Меджибізькому санджаку – 72000 асурів;

- 123000 асурів для заводського продажу; рента ремісників і купців Кам'янець (в т.ч. 1677 р. 1699 стор.) 125490 асурів;

- десятини від пасічників у Кам'янецькому повіті - 13850 асурів;

- Меджибізькому районі- 30 038 асурів;

- в районі Бару - 14 000 асурів.

[3, с.122]

Тоді села та поля на лівобережжі Подністров'я за останні 10 років перебування османів заростали бур'яном. Очевидно, ми не можемо тут замінити легенду про турецьке правління на подільських землях. Зрештою, османам не вдалося відродити економіку своїх новопридбаних земель. Після підписання Карловицької угоди 1699 року більша частина Правобережної України повернулася до Речі Посполитої. Хоча правління Османської імперії було недовгим, османи залишили по собі багато спогадів. «Турецькими» бувають: млини, фортеці, колодязі, печери, дороги, стовпи, камені, могили і навіть хрести. [5]

Отже, в статті проаналізовано внутрішню політику Османської імперії на Поділлі з 1672-1699рр., яка була спрямована на зміцнення контролю над цією територією

та її інтеграцію в імперську систему. Для цього османська влада проводила ряд заходів, зокрема: Адміністративну реформу. Поділля було розділено на чотири санджаки, які очолювали беї. На чолі всієї провінції стояв бейлер-бей. Це дозволило османській владі краще контролювати територію та населення. Фінансову реформу. Було запроваджено нову систему податків. Ці податки були спрямовані на зміцнення фінансової бази Османської імперії. Окрім зазначених заходів, османська влада також проводила ряд інших заходів, спрямованих на зміцнення контролю над Поділлям. Зокрема, було: Впроваджено систему військового обов'язку для місцевого населення, збудовано ряд фортець та інших оборонних споруд, розвине торгівлю та ремесла. Зазначені попередньо заходи призвели до певного зміцнення османського контролю над Поділлям. Однак, вони також викликали значний опір місцевого населення, який врешті-решт призвів до повернення Поділля до складу Речі Посполитої.

Список використаних джерел:

1. Kolodziejczyk D. The Ottoman Survey Register of Podolia (ca. 1681). Defter-i Mufasssal-i Eyalet-i Kamanice, Kyiv, Ukraine and Cambridge, Massachusetts: Ukrainian Research Institute, Harvard University and Institute of Oriental Studies, National Academy of Sciences of Ukraine, 2004. (H-Med 2006).

2. URL: <https://ibb.co/0ZpgspQ>

3.Данілов І.В., Савчук М.Я., Мельничук О.В. Вартові державного добробуту. Кам'янець-Подільський: Видавець Зволейко Д.Г., 2010. 264 с.

4.Колодзейчик Д. Подольє под турецьким правлінням: Каменецкий эялет 1672-1699 (1994).

5.Дорошенко Д. «Про минулі часи на Поділлі» (Коротка історія краю) Хотин: філіал видавництва «Буковина», 1992. 39 с.

6.Кам'янецький (Подільський) ЕЙЯЛЕТ. URL: <https://irp.te.ua/kam-yanets-ky-j-podil-s-ky-j-ejyalet/>

7.Колодзейчик Д. Кам'янецький еялет: турецькі джерела до історії Поділля 1672-1699 років. Український археографічний щорічник. Київ, 1992. Вип. I. С. 113–118.

8. Микола Крикун (Львів). Документи про перші роки перебування території Подільського воєводства у складі Османської імперії: (За вцілілими матеріалами кременецьких гродських книг) С. 610-623

9.Нагнибіда Р. В. Оборонні укріплення Подільського воєводства у часи польсько-турецької війни 1672–1699 років.

Праці Центру пам'яткознавства. 2015. Вип. 27. С. 206-225.

10.Рибак І.В. Хмельниччина від найдавнішого часу до сьогодення. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2002. 156 с.

11.Трубчанінов С. В. Історія Поділля та Південно-Східної Волині. Книга 2. Кам'янець-Подільський: Центр поділлязнавства, 1994. 80 с.

Розпис скла: сучасний стан проблеми

Доленко Катерина, студентка групи ОМ-31

Українська скляна ікона привернула увагу багатьох мистецтвознавців та науковців таких, як В. Откович [6], Т. Марченко-Пошивайло, Т. Кара-Васильєва, З. Чегусова, О. Романів-Тріска [9], Н. Дігтяр, І. Сколоздра, А. Трохимівна Рак, Т. Григорук та інші. У своїх працях дослідники висвітлюють умови за яких виникла ця течія народної творчості, як поширювалися техніки рзпису скла, де є головні осередки народного ма-

лярства, їх розвиток, особливості створення. «Живопис на склі в Україні поширився у ХІХ ст. і майже протягом віку належав до найпопулярніших видів народного образотворчого мистецтва», – зауважує В. Откович [6].

Скляна ікона, ХІХ – початку ХХ століття – цілісне мистецьке явище, яке є сильним джерелом інспірацій та тривким фундаментом для подальших мистецьких пошуків у сучасній професійній